

Receb 202'de (7 Şubat 818) Vâsıt yakınlarında Me'mûn'un Irak valisi Hasan b. Sehl tarafından bozguna uğratıldı. Ardından İbrâhim'in adamları Me'mûn adına faaliyet göstermeye başladılar. Bu arada İbrâhim b. Mehdî, İshâ b. Muhammed'in Hasan b. Sehl ile mektuplaştığını öğrenerek onu hapse attıysa da kısa bir süre sonra serbest bırakmak zorunda kaldı; Me'mûn'un Bağdat'a doğru yola çıkması üzerine de halifelik iddiasından vazgeçti. Me'mûn'un Bağdat'a girişinden (15 Safer 204 / 11 Ağustos 819) kısa bir süre önce gizlenen İbrâhim altı yıl kadar sonra yakalanarak halifenin huzuruna çıkarıldı. Me'mûn, Abbâsî ailesinden bazılarının öldürülmesini istemelerine rağmen kendisinden özür dileyen ve bağışlanmasını isteyen İbrâhim'i affetti. Bu af olayında İbrâhim'in inşad ettiği uzun bir kasidenin rol oynadığı ve sonunda Me'mûn'un, "Ben de şimdi Yûsuf peygamberin kardeşlerine söylediğini söylüyorum" diyerek, "Bugün sizi kınamak yok. Allah sizi affetsin; O merhametlilerin en merhametlisidir" (Yûsuf 12/92-93) âyetlerini okuduğu rivayet edilir (Taberî, VIII, 604-606). O tarihten sonra İbrâhim'in saraya sık sık gidip geldiği ve vefatında da (Ramazan 224 / Temmuz 839) cenaze namazını Halife Mu'tasım - Billâh'in kıldırıldığı bilinmektedir.

İbrâhim b. Mehdî'nin en önemli özelliklerinden biri devrin önde gelen mugannî ve bestekârlarından olmasıdır. Altı yaşında babasını kaybettikten sonra sesi ve müzik bilgisiyle ünlü annesinin himayesinde hayatını sürdüren İbrâhim, üvey kız kardeşi Uleyye ile birlikte müzik çalışmaya başladı; Hârûnürreşid de onların bu yöndeki eğitimiyle bizzat ilgilendi. Kaynaklarda, sarayın en büyük müzikşinaslarından ikisinin halifenin kardeşleri olduğu ve bunlardan İbrâhim okumaya başladığı zaman herkesin meşguliyetini bırakıp onu dinlediği rivayet edilmektedir. Fakat yine de İbrâhim'in hilâfet ailesine mensubiyeti müzikteki ilerlemesini sınırlamıştır. İbrâhim b. Mehdî, İbn Câmî ile birlikte, o dönemin diğer büyük müzikşinasları ve klasik ekolün savunucuları olan İbrâhim el-Mevsîlî ile oğlu İshak el-Mevsîlî'ye karşı yenilikçi ekolü temsil etmişlerdir. Özellikle İbrâhim onların geleneksel tavrına karşılık yeni arayışlar içerisindeki serbestliğiyle tanınıyordu. Arap ve Fars müziksi lahinlerini birleştirerek romantik bir üslûp geliştirmiş, neticede Fars romantik müzik hareketinin öncüsü olmuştu. Ancak aralarındaki çekişmeye rağmen İbrâhim el-Mehdî ile İshak el-

Mevsîlî'nin birbirlerine bestelerini gönderdikleri, İshak'ın onun sesini ve bestelerini çok beğendiği nakledilir. Aynı zamanda iyi bir müzik nazariyatçısı, hoca-sı ve enstrüman icracısı olan İbrâhim b. Mehdî birçok öğrenci yetiştirmiştir; bunlar arasında Muhammed b. Hâris ve Amr b. Bâne en önemlileridir. Kurduğu müzik ekolü ancak üç -dört nesil sonra iyice yerleşen İbrâhim b. Mehdî ayrıca şiir, tabii ilimler, fıkıh, mantık ve hadis konularında da bilgi sahibiydi.

Kaynaklar İbrâhim b. Mehdî'yi iri cüsseli olarak tanıtır ve kendisine bundan dolayı "Tinnî" (ejderha) denildiğini kaydede. Daha önceki halife çocukları içinde ondan daha güzel konuşan ve daha güzel şiir yazan kimsenin bulunmadığı söylenir. İbnü'n-Nedîm'in verdiği bilgiye göre İbrâhim *Kitâbü'l-Edeb*, *Kitâbü't-Ta-bîh*, *Kitâbü't-Tayyib*, *Kitâbü'l-Ğınâ* adlı eserlerin de sahibidir (*el-Fihrist*, s. 129). Kendisinin özel kâtipliğini yapmış olan Ebû'l-Hasan (Ebû Ya'kûb) İbnü'd-Dâye'nin günümüze ulaşmayan *Ahbaru İbrâhim b. el-Mehdî* adlı bir eser yazdığı kaydedilir (bk. İBNÜ'D-DÂYE).

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 470-473; İbn Ebû Tâhir, *Bağdâd fî târîhi'l-hilâfeti'l-Abbâsiyye*, Kahire 1368/1949, s. 58, 79, 101-103, 127; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 450-456; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 555-556, 557, 562-565, 569-571, 574, 604; Ebû Bekir es-Sûlî, *Eş'âru evlâdi'l-hulefâ* (nşr. J. H. Dunne), Beyrut 1401/1982, s. 17-49; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, IV, 29-33; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 129, 187; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 142-148; J. Rouanet, *el-Mûsika'l-Arabiyye* (trc. Iskender Şelfûn), Dimaşk 1927, s. 125-132; H. G. Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. 119-121; Mecdî Ukaylî, *es-Simâ' 'inde'l-Arab*, Dimaşk 1966, s. 253-262; Bedrî Muhammed Fehd, *el-Halîfetü'l-muğanni İbrâhimü'bnü'l-Mehdî*, Bağdad 1386/1967; Ahmed el-Cündî, *Min Târîhi'l-ğınâ 'inde'l-Arab*, Dimaşk 1988, s. 74-81; S. Corci, *el-Mûsika'l-Arabiyye* (trc. Cemâl Hayyât), Bağdad 1989, s. 37-38; G. D. Sawa, *Music Performance Practice in the Early 'Abbâsîd Era 132-320 AH/750-932 AD*, Toronto 1989, s. 26-27, 73, 150, 156-157, 179-181, 187-189, 193-197; Muhammed Abdülhamîd Sâlim, *et-Tayyârû's-siyâsi fî şî'ri İbrâhimî'bnü'l-Mehdî: Dirâse tahlîliyye edebîyye*, Kahire 1410/1990; Barber de Meynard, "İbrâhim, fils de Mehdî (İbrâhim Ibn Mahdi); fragments historiques, scènes de la vie d'artiste au IIIe siècle de l'hégire (778-839) de notre ère", *JA*, 6e série: XIII (1869), s. 201-342; J. E. Bencheikh, "Les musiciens et la poésie. Les écoles d'Ishâq al-Mawsilî (m. 225 h.) et d'Ibrâhim al-Mahdi (m. 224 h.)", *Arabia*, XXII, Leiden 1975, s. 114-152; K. V. Zettersteen, "İbrâhim", *IA*, V/2, s. 889-890; D. Sourdel, "İbrâhim b. al-Mahdi", *El²* (ing.), III, 987-988; Sâdık Seccâdi - Hüseyinî Melîh, "İbrâhim b. Mehdî", *DMBİ*, IV, 456-458.

İBRAHİM SARIÇAM

İBRÂHİM b. MES'ÜD-i GAZNEVİ

(إبراهيم بن مسعود غزنوی)

es-Sultânü'l-a'zam Zahirüddeve
Râdiyyüddin Ebû'l-Muzaffer İbrâhim
b. Mes'ûd-i Gaznevî
(ö. 492/1099)

Gazneli hükümdarı
(1059-1099).

424'te (1033) Herat'ta doğdu. Sultan Mesud'un oğludur. Gulâm kumandanlardan Tuğrul, Sultan Abdürreşid'i tahttan indirip onu ve on bir şehzadeyi öldürterek Gazneli tahtını ele geçirdiği sırada (443/1051-52) İbrâhim ve kardeşi Ferruhzâd, Bergund Kalesi'nde tutuklu bulunuyorlardı. Tuğrul kısa bir süre sonra Türk kumandanları tarafından öldürüldü; Gazneli kumandanları ve devlet adamları Ferruhzâd'ı tahta çıkardılar. İbrâhim de Vecîristân (Eciristân) bölgesindeki Nây Kalesi'ne gönderildi. 451 (1059) yılında Sultan Ferruhzâd öldürülünce Gazneli devlet adamları İbrâhim'i tahta çıkarmak hususunda anlaşılır ve İbrâhim 19 Safer 451'de (6 Nisan 1059) Gazneli tahtına oturdu.

Sultan İbrâhim, ilk iş olarak Gazneliler ile Selçuklular arasında uzun zamandır devam eden mücadeleye son verdi. Taraflar arasında bir antlaşma imzalandı. Metnini tarihçi Ebû'l-Fazl el-Beyhakî'nin kaleme aldığı antlaşma gereğince iki devlet birbirinin topraklarına saldırmayacak ve Afganistan'ın kuzeyindeki Hindukuş dağları sınır kabul edilecekti. Bu antlaşma Sultan Alparslan zamanında da devam etmiş, hatta taraflar akrabalık kurarak dostluğu kuvvetlendirmeye çalışmışlardır. Ancak Alparslan'ın ölümüyle (465/1072) meydana gelen taht değişikliğinden Karahanlılar kadar Gâzneliler de fay-

Sultan
İbrâhim
b. Mes'ûd-i
Gaznevî'yi
tahtında
tasvir eden
bir minyatür
(Oriental
Miniatures ...,
Taşkent 1980,
rs. 50)

İBRÂHİM b. MES'ÜD-i GAZNEVÎ

dalanmak istediler. Sultan İbrâhim'in bu amaçla Selçuklu topraklarına gönderdiği Gazneli ordusu, Sultan Melikşah'ın amcası emîrû'l-ümerâ Osman'ın idaresindeki Çiğilkent (Sakalkent) şehrine hücum etti. Osman, Gazneli ordusunun bu hücumuna karşı koyamadığı gibi esir alınarak Gazne'ye götürüldü. Ancak çok geçmeden Gümüştegin Bilge Bey ve Anuş Tegin Garçel idaresindeki Selçuklu kuvvetleri bölgeye intikal edince Gazneli ordusu geri çekilmek zorunda kaldı (465/1073).

Sultan Melikşah, amcası Melik Kavurd'un isyanını bastırıp Karahanlılar'ı da itaat altına aldıktan sonra hazırlıklarını tamamlayarak Gazne'ye doğru ilerledi ve Herat'ın güneyindeki İsfîzâr'da konakladı. Durumu öğrenen Sultan İbrâhim, Melikşah'ın ilerlemesini önlemek için bir hileye başvurdu. Melikşah'a Selçuklu emîrleri adına sahte mektuplar gönderdi. Melikşah da emîrlerinin gerçekten İbrâhim ile ittifak ettiğini sandı ve seferden vazgeçerek İsfahan'a döndü. Ancak seferin yarıda kalmasına rağmen Sultan İbrâhim üzerinde etkili oldu ve bu olaydan sonra emîrû'l-ümerâ Osman'ı serbest bıraktı. Daha sonraki yıllarda da İslâm dünyasının bu iki devleti birbirlerine karşı dostça davrandı.

Sultan İbrâhim de ataları gibi Hindistan'a seferler yaptı. Önce Güney Pencap bölgesinde Sütlec nehri üzerinde bulunan ve bugün Pak-Patan adıyla bilinen Ecüdhen Kalesi'ne yürüdü ve burayı bir süre kuşattıktan sonra zaptetti (11 Safer 472 / 13 Ağustos 1079). Sefer sırasında sultanın ele geçirdiği kalelerden biri de Rupal idi. Aynı seferde İbrâhim günlük bölgedeki kaleyi de ele geçirdi. İbnü'l-Esir kalede, ataları çok eski zamanlarda Efrâsiyâb et-Türkî tarafından yerleştirilmiş olan Horasanlılar'ın soyundan bir kavmin yaşadığını, Sultan İbrâhim'in onları İslâm'a davet ettiğini, fakat bu daveti kabul etmeyerek sultanla savaşa giriştiklerini kaydeder. İbrâhim'in Hindistan'da fethettiği son kale muhtemelen Kuzeydoğu Pencap'ta idi. Gazneli ordusu, Cemâziyelevvel 472'de (Kasım 1079) başlayıp üç ay süren kuşatma sonunda kaleyi ele geçirip Gazne'ye döndü. Daha sonra Sultan İbrâhim, oğlu Seyfûddevele Mahmud'u Utar Pradeş eyaletiyle merkezî Hindistan'a gönderdi. Bu seferler sırasında Mahmud Agra'yı zaptetti ve Kannevc Racası Chandradeva'ya Gazneliler'e tâbi olup haraç ödemeyi kabul ettirdi. Mahmud, bu başarılarına rağmen Sultan Me-

likşah'ın hizmetine girmek istediğine dair söylentiler sebebiyle gözden düşmüş ve babası tarafından Nây Kalesi'nde hapsedilmiştir (480/1087).

V. (XI.) yüzyılda Gazneli Devleti'nin Gûr bölgesi üzerindeki denetimi sultanların şahsî nüfuzlarına göre değişmekteydi. Sultan İbrâhim de fırsat bulduğu zaman Gûr üzerindeki denetimini sağlamlaştırmaya çalıştı. Onun saltanatı sırasında Gûr bölgesinde Abbas b. Şîs hüküm sürüyordu. Ancak Abbas'ın Gûr halkına zulmetmesi üzerine halkın ileri gelenleri Gazne'ye mektup göndererek yardım istediler. Sultan İbrâhim de kalabalık bir orduyla Gazne'den hareket edip Gûr'a ulaştı. Gûr ordusu sultanın hizmetine girdi. Emîr Abbas'ı tahttan indirip yerine oğlu Muhammed'i Gûr emîri tayin eden İbrâhim, Abbas'ı Gazne'ye götürerek hapsedti.

Sultan İbrâhim 5 Şevval 492'de (25 Ağustos 1099) vefat etti. Ziyaretgâh haline getirilen mezarı Gazne'dedir. "Sultânü'l-a'zam, zahîrû'd-devle, zahîrû'l-mille, nasîrû'd-devle, nasîrû'l-mille, nizâmü'd-devle, radiyyüddin, seyyidü's-selâtin, melikü'l-İslâm, kâhirü'l-mülûk, müeyyidü'd-dîn, muînü'l-müslimîn, melikü rikâbi'l-ümem" gibi unvan ve lakapları kullanan İbrâhim'in hükümdarlığı zamanında Gazneli Devleti, Doğu Afganistan ve Kuzey Hindistan'da huzurlu bir dönem yaşamıştır. Sultan İbrâhim'in âdil, dindar ve cömert bir hükümdar olduğu, geceleri Gazne sokaklarında gezip muhtaçlara yiyecek ve para dağıttığı, hastaların masraflarını hazinesinden karşıladığı kaydedilmektedir. Aynı zamanda hattat olan İbrâhim her yıl bir mushaf istinsah eder, mescidlere ve diğer bazı hediyelerle birlikte Mekke ve Medine'ye gönderirdi. Onun *Destûrû'l-vüzerâ* adında bir eser yazdığı da söylenmektedir (EIr., VIII, 65).

İlim adamlarını, şair ve edebiyatçıları himaye eden Sultan İbrâhim taht kavgaları sebebiyle harabeye dönen şehirleri onartmış, Hayrâbâd ve Eymenâbâd gibi yeni yerleşim merkezleri inşa ettirmiş, çok sayıda hankah, ribât, mescid ve medrese yaptırmıştır. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, Ebû'l-Ferec Rûnî ve Osman b. Ömer Muhtârî onun devrinde yaşayan şairlerindendir. Ebû Hanîfe-yi İskâfî, Râşidî, Ebû'l-Alâ Atâ b. Ya'kûb (Nâkûk), Ebû'l-Kâsım Ahmed b. İbrâhim onun için methiyeler yazmışlardır. Sultan İbrâhim'in otuz altı oğlu ve kırk kızı olmuş, bütün kızlarını seyyidler ve âlimlerle evlendirmiştir. Kızlarından biri tarihçi Cûzcânî'nin atalarından İmam Abdülhâlik ile evliydi.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., s. 378, 380; Nizâmülmülûk, *Siyâsetnâme* (Köy-men), s. 57-58; *Mücmelü't-tevârih ve'l-kıtaş* (nşr. Muhammed Ramazânî), Tahran 1318 hş., s. 405, 429; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed-i Kazvînî), Tahran 1346 hş., s. 71-72; *Ahbarû'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 16, 58; a.e. (Lugal), s. 11-12; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 5, 107, 167; a.e. (trc. Abdülkerim Özyayın), İstanbul 1987, X, 25-26, 81-82, 109-110, 150-151; Şebânkâreyî, *Mecma'u'l-ensâb* (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., s. 85-86; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevât), s. 400; Mirhand, *Ravzatü's-şafâ*, IV, 138; Hândmîr, *Ha-bîbü's-siyer*, II, 396-397; Mîr Yahyâ Kazvînî, *Lübbü't-tevârih* (nşr. Seyyid Celâleddîn-i Tah-rânî), Tahran 1314 hş., s. 89-90; Gaffârî, *Cihânârâ* (nşr. Hasan-ı Nerâkî), Tahran 1342 hş., s. 103-104; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 41; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1940, I, 208; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 9, 30; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040*, Edinburgh 1963, s. 97, 108, 120; a.mlf., "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A. D. 1000-1217)", *CHIr.*, V, 50, 53, 93-94; a.mlf., *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay*, Edinburgh 1977, s. 50-81; a.mlf., "The Titulature of the Early Ghaznavids", *Oriens*, XV (1962), s. 231-232; a.mlf., "Ebrâhim b. Mas'ûd", *EIr.*, VIII, 63-65; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 82-85; D. Sourdel, "Un trésor de dinars gaznavides et salgûqides découvert en Afghanistan", *BEO*, XVIII (1963-64), s. 208-213; G. Hennequin, "Monnaies gaznavides d'une collection particulière", *Annales islamologiques*, XX, Kahire 1984, s. 270-275; M. Longworth Dames, "Gazneliler", *İA*, IV, 746; Ahmet Ateş, "Mes'ûd", a.e., VIII, 141-142; B. Spuler, "Ghaznavids", *EP* (İng.), II, 1052; Mecdüddin Keyvânî, "İbrâhim-i Gaznevî", *DMBİ*, II, 519-523.

ERDOĞAN MERÇİL

İBRÂHİM el-MEVSİLİ

(إبراهيم الموصلي)

Ebû İshâk İbrâhim b. Mâhân
b. Behmen b. en-Nûsk
(ö. 188/804)

Abbâsîler döneminin en tanınmış
mûsikîşinas ve mugannilerinden.

125 (743) yılında Küfe'de doğdu. İran'ın Errecân eyaletinden olup Emevî idaresinin baskıları sonucu Küfe'ye göç eden bir ailenin çocuğudur. Henüz küçük yaşlarda iken babasını kaybetmesi üzerine Temimoğulları'nın himayesinde büyüdü. İlk mûsikî bilgilerini Cûvânüveyh adlı bir mugannîden aldığı belirtilmekte, bazı kaynaklarda ise ilk hocasının Hicaz bölgesinden bir mecnun mûsikîşinas olduğu kaydedilmektedir (Ebû'l-Ferec el-İsfahâ-